

ÁMÁN ILDIKÓ

KOLOSVÁRY SÁNDOR

(1840–1922)

I. Életrajz

Kolosváry Sándor 1840. június 23-án Kórod-Szentmártonban született, apja *Kolosváry* Lajos, az 1848/49-es szabadságharcban nemzetőrként harcolt; leszármazottja *Kolosvári* Jánosnak, aki *Bethlen* Gábortól nyert nemességet. Édesanyja *Jánosy* Julianna volt, a házasságukból hat gyermek született.¹

Marosvásárhelyen végezte az elemi és a gimnáziumi tanulmányait,² jogi pályára szándékozott menni, azonban a család anyagi helyzete miatt azt nem engedhette meg, így 1859-ben a marosvásárhelyi teológiai képzésre nyert felvételt. Tanulmányai alatt végig magánórák adásával tartotta fenn magát. Egy év után, 1860-ban Nagyszebenben a jogakadémiára mégis felvételt nyert, majd a kitűnőre teljesített első tanév után „az alkotmányos élet újjáébredése elvonta tanulmányaitól a figyelmét,” emiatt vizsgái sem sikerültek.³ Visszatért Marosvásárhelyre, ahol *Dósa* Elek⁴ fogadta tanítványává, ez idő alatt továbbra is oktatott: gróf *Teleki* Eduard két fiának a nevelője lett, valamint *kancelista* (írnok) volt a Marosvásárhelyi Királyi Táblán *Gálfi* Imre bíró mellett. 1862 és 1865 között a pesti tudományegyetemen tanult. 1865-ben tette le az elméleti bírói vizsgát, majd még az évben *Lövész* György pesti ügyvéd irodájában kezdett el dolgozni. 1867. február 20-án korábbi tanára, *Dósa* Elek javaslatára az erdélyi főkonzisztórium kinevezte a kolozsvári református kollégium helyettes tanárává, amelyet el is fogadott,

¹ ILLÉS 1929, I. p. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy *Kolosváry* Sándor és családtagjai családnéve mind a sajtóban, mind a szakirodalomban különböző változatokban lelhetők fel: Kolosvári, Kolosváry, Kolozsvári, Kolozsváry. *Illés* József az akadémiai megemlékezésében a '*Kolosváry*' névváltozatot használja, tanulmányomban én is e variánst alkalmazom.

² 1910-ben a Református Kollégiumban eltöltött éveire visszaemlékezve az intézet iránt érzett hálás kegyelet jeléül 500 korona alapítványt hozott létre, azzal a kikötéssel, hogy az összeg kamatai minden tanév végén egy jó előmenetelű, elsősorban lukafalvi székely gimnáziumi tanulónak adassanak. *A Marosvásárhelyi református kollégium államilag segélyezett főgimnáziumának és elemi iskolájának értesítője az 1910–11. iskolai évről*. LVI. évf. Marosvásárhely, 1911. 125. p. *Márki* Sándor egyetemtörténeti könyve alapján *Kolosváry* Sándor Lukafalván született. *MÁRKI* 1922, 150. p.

³ ILLÉS 1929, 2–3. pp.

⁴ 1829-ben tette le a doktori szigorlatokat, így Erdély első jogi doktora lett. 1862-ben a marosvásárhelyi Jogakadémián kapott katedrát, 1861-ben levelező, 1865-ban pedig rendes tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának. *SZINNYEI* 1893, 1027–1029. p.

végül a doktorrá avatása után (1867 júliusában) rendes jogtanárrá lépett elő, s az 1869/1870. tanév végéig ott munkálkodott.⁵ 1870-ben a pesti tudományegyetemen magántanárrá nevezték ki.⁶ Ugyanezen évben báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter kinevezte a kolozsvári jogakadémia magán- és közjog, illetve jogbölcseleti tanszékére rendkívüli tanárnak, rá egy évre itt habilitált és rendes egyetemi tanárrá vált, onnantól kezdve az oktatói tevékenységre helyezte a hangsúlyt.⁷

Az 1872-ben felállított Kolozsvári Tudományegyetemre Ferenc József 1872. szeptember 29-én⁸ nevezte ki a magyar magánjog és bányajog nyilvános rendes tanárává, később a protestáns egyházjog professzorává is.⁹ 1876. január 18-án Jenei Viktort, a Kolozsvári Tudományegyetem nyilvános rendes tanárát a nemzetközi jog előadására hatalmazták fel, ennek következményeképpen a protestáns egyházi jog előadásának kötelezettsége alól felmentették, és helyette ezen egyházjognak az előadására jogosította fel az uralkodó Kolosváry Sándort, Trefort Ágoston felterjesztése nyomán.¹⁰ Négyyszer volt dékán: az 1876/77.,¹¹ az 1885/86.,¹² az 1898/99.,¹³ és az 1908/09. tanévekben.¹⁴ Az 1888/89. akadémiai évben az egyetem *rector magnificus*¹⁵ volt, a következő évben *prorector*.¹⁶ Mindezek mellett tagja volt az egyetem jogtudományi államvizsga-bizottságának¹⁷ és a nagyváradi jogakadémián a harmadik jogi alapvizsga-bizottságnak.¹⁸

1898-ben ünnepelték az egyetem fennállásának 25 éves évfordulóját, ekkor került sor a magyar-latin nyelvű alapító levél átadására, amelyben az egyetem azon hét professzorát üdvözlötték, akik az alapítás óta oktattak az intézményben. Ezzel együtt adták

⁵ ILLÉS 1929, 3. p.

⁶ GAZDA 1997, 217–218. pp.

⁷ Bors Lázár visszatért Székelyudvarhelyre, ahol 1867–1874 között igazgató lett; helyére 1864-től csikszentsimoni Endes Gábort nevezték ki, de ő 1870-ben királyi táblai bírói kinevezést kapott Marosvásárhelyre, így tanszékére Kolosváry Sándor, a Kolozsvári Református Kollégium tanára került. GAAL 1993, 30. p. SZINNYEI 1899, 794–798. pp.

⁸ A Jog- és Államtudományi Karon az indulás jegyében a meghirdetett 13 tanszékből 12-re neveztek ki rendes, illetve rendkívüli tanárt. A professzorok névsora olvasható: MARISKA 2008, 92. p. Budapesti Közlöny, 1872. október 3. VI. évf. 226. sz. 1805. p. KOKOLY 2010, 333–346. pp. GAAL 2012, 49. p. *A vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszternek a közoktatás 1876/7. és 1877/8. évi állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése*. Budapest, 1879, 613. 619. p.

⁹ Budapesti Közlöny, 1876. február 1. X. évf. 25. sz. 1. p. *Österreichisches Staatsarchiv/Haus-, Hof- und Staatsarchiv Kabinettsarchiv (KA) Kabinettskanzlei (KK) Vorträge* (Továbbiakban: AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge) 18–1872. doboz, 3701–1872.

¹⁰ Budapesti Közlöny, 1876. február 1. X. évf. 25. sz. 1. p. AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 1–1876. doboz, 92–1876.

¹¹ SZINNYEI 1899, 795. p. Budapesti Közlöny, 1872. június 18. VI. évf. 137. sz. 1093. p. GAAL 2012, 117–118. pp. *Direcția Județeană Cluj al Arhivelor Naționale*: Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, *A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Rektori iratai* (Továbbiakban: DJCAN KFJTR), 315. fond, 3. doboz, 1299–1872/73.

¹² Ezen tanévben Kolosváry mellett Óvári Kelemen volt a prodékán. *Magyarország tisztí cím- és névtára*, Budapest, 1886, 321. 1905. p.

¹³ DJCAN KFJTR, 315. fond, 908. inv. 111. köt. 42; 167; 469. p.

¹⁴ Budapesti Közlöny, 1908. július 2. XLII. évf. 149. sz. 1. p.

¹⁵ DJCAN KFJTR, 315. fond, 908. inv. 111. köt. 214. p. Fővárosi Lapok, 1888. augusztus 25. XXV. évf. 235. sz. 1723. p.

¹⁶ DJCAN KFJTR, 315. fond, 908. inv. 111. köt. 232. p.

¹⁷ ILLÉS 1929, 4. p. DJCAN KFJTR, 315. fond, 908. 197. kötet.

¹⁸ Hivatalos Közlöny, 1917. szeptember 1. XXV. évf. 20. sz. 6. p.

át az uralkodó 1897. november 1-jén kelt legfelsőbb elismerését, amelyben a fent nevezett professzorok negyedszázados oktatói tevékenységét méltatta, ezen férfiak között volt Kolosváry Sándor is.¹⁹

1892. május 5-én lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja,²⁰ azonban az akadémiai székfoglalóját nem tartotta meg.²¹ 1910. május 3-án, 70 évesen vonult nyugdíjba: 40 évig állt az egyetemi katedrán, ebből 38 évig a Kolozsvári Tudományegyetem rendes tanára volt.²² Az 1910. május 13-án kelt uralkodói elhatározással Ferenc József a magyar királyi udvari tanácsosi címmel tüntette ki az oktatás terén szerzett érdemei elismeréséül;²³ helyét a katedrán fia, Bálint vette át.²⁴

Az 1913. szeptember 5-én kelt uralkodói rendeletbe foglalták báró Burián István miniszteri előterjesztését, amely alapján Kolosváry Sándor magyar királyi udvari tanácsos, nyugalmazott tudományegyetemi tanár a magyar nemességét, a címerét és a „Kolozsvári” előnevét kiskorú fiúunokáira, úgymint Ilona nevű leányának, özvegy dr. Csató Kálmánnénak Bálint nevű fiára, és Margit nevű leányának, özvegy dr. Borosa Mihálynénak Sándor és Mihály nevű fiaira díjmentesen akként ruházhatta át, hogy a nevezett kiskorúak közül Csató Bálint a Kolosváry-Csató, illetve Borosa Sándor és Mihály a Kolosváry-Borosa kettős családnevet viselheti.²⁵

Kolosváry Sándort 1921 októberében, életének utolsó évében a kolozsvári lakásából kitelepítették és onnan menekülni kényszerült.²⁶ 1922. augusztus 7-én, 83 éves korában Budapesten érte a halál, az elhunytat fiai: dr. Kolosváry Bálint szegedi egyetemi tanár és dr. Kolosváry Sándor egészségügyi főfelügyelő gyászolták,²⁷ haláláról a Magyar Tudományos Akadémia csak hét évvel később emlékezett meg.²⁸ Temetésén²⁹ az erdélyi repatriáltak – a Budapesten tartózkodó volt kolozsváriak – nagy számban vettek részt. A gyászszertartást Nagy Károly erdélyi református püspök celebrálta. Az akadémia nevében Fejérpataky László, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, tanítványai és professzor társai nevében Finkey Ferenc egyetemi tanár mondott gyászbeszédet.³⁰ A Szegedi Tudományegyetem összes kara mély fájdalommal vette tudomásul professzoruk halálát, mindezekon felül több magyarországi felsőoktatási intézmény részvételét fejezte ki (az

¹⁹ GAAL 2012, 64. p. MÁRKI–PISZTÓRY 1896, 66–67. pp.

²⁰ Hegedűs Sándor írta az ajánlót, amelyben Kolosváry Sándor műveit sorolta fel, megítélése szerint ezek elegendően bizonyítják, hogy az Akadémia méltó tagja legyen. *MTA Tagajánlások*, 1922, 19–20. pp.

²¹ FEKETE 1975, 151. p.

²² Ellenzék, 1922. augusztus 10. XLIII. évf. 178. sz. 5. p. AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 10–1910. doboz, 962–1910.

²³ Budapesti Közlöny, 1910. május 28. XLIV. évf. 120. sz. 1. p. Budapesti Hírlap, 1910. május 29. XXXII. évf. 127. sz. 11. p. AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 15–1910. doboz, 1462–1910.

²⁴ GAAL 2012, 70. p.

²⁵ AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 22–1913. doboz, 2130–1913. *Budapesti Közlöny*, 1913. szeptember 27. XLVII. évf. 222. sz. 1. p. ÁMÁN 2018, 38–39. pp.

²⁶ ILLÉS 1929, 5. p.

²⁷ ÁMÁN 2018. 27–28. pp.

²⁸ 8 Órai Újság, 1922. augusztus 9. VIII. évf. 180. sz. 5. p. Uo. 1922. augusztus 10. VIII. évf. 181. sz. 6. p. Uo. 1929. január 27. XV. évf. 23. sz. 7. p. Budapesti Hírlap, 1922. augusztus 9. XLII. évf. 180. sz. 8. p. MTI–Napi Hírek, 1922. augusztus 8. 2. p.

²⁹ Sírja a Farkasréti temetőben van a Hvl4.(114.): Hvl4-2-36. parcellában, amelyet 2002-ben helyeztek védelem alá. TÓTH–ZSIGMOND 2003, 594. p.

³⁰ Ellenzék, 1922. augusztus 13. XLIII. évf. 181. sz. 4. p.

Erzsébet Tudományegyetem, a debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem, a keszthelyi Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet).³¹

1934 májusában az egyetem méltó tisztelettel emlékezett meg róla, ugyanis a Jog- és Államtudományi Kar május 21-én avatta fel a dékáni szobában két, néhai nagyérdemű tanárának: *Farkas* Lajosnak és *Kolosváry* Sándornak a márványszobraiit.³² Az ünnepségen *Heller* Erik dékán mondott megnyitó beszédet, amelyben kiemelte, hogy a kar két legkorábbi oktatójának állítottak emléket. Az avatóbeszédet *Menyhárh* Gáspár egyetemi tanár tartotta, aki kitért arra, hogy a két professzornak előbb tanítványa, majd kollégája volt.³³ Az avatáson megjelent *Szily* Kálmán államtitkár, *Baranyi* Tibor főispán, *Kuncz* Ödön, a budapesti tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának dékánja, és *Kolosváry* Sándor fiai, lánya, unokái, akik másnap köszönő levelet is írtak a jogi kar részére. Az ünnepség végén az egyetemi énekhar a *Gaudeamus*-t énekelte el.³⁴

II. Tudományos munkásság

A református egyház tagja volt, és egész életében aktív felekezeti tevékenységet folytatott, köztük az egyházi törvények kodifikációjában is részt vett, illetve rendszeresen publikált az *Erdélyi Protestáns Közlönyben*.³⁵ Több évig az erdélyi református egyház főkonzisztóriumának volt a titkára, ami azt jelenti, hogy az egyházkormányzati testület tisztségviselője volt; az átalakítások után az igazgatótanács tagjává vált. 1900-ban az erdélyi református egyházkerület értekezletén az egyik világi alelnöknek választották meg,³⁶ valamint a kolozsvári egyházmegye algondnoki (1880–1889), majd főgondnoki (1889-től) tisztségét is betöltötte, azaz főfelügyelője lett, ami az egyházmegye világi vezetői tisztségét jelenti. Mindezekon túl az erdélyi református házassági törvényszék bírója volt. Az egyházkerületet ő képviselte 1881-ben a debreceni, majd a budapesti zsinaton, 1896-ig tagja volt a konventnek is.³⁷

Munkája jelentős részét *Óvári* Kelemennel együtt végezte, köztük a *Tripartitum* magyar fordítását, a *Corpus Iuris Hungarici* kiadását és újabb rendszerezését. A *Hármaskönyv* fordítása nem csak a középkori latin tudás teljes ismeretét követelte meg, hanem a jogtörténeti tudás egészét is, hiszen jogi szakszótárral és részletes tárgymutató-

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, VIII. 4.b. fond: a Ferenc József Tudományegyetem jogi karának iratai (Továbbiakban: CSML FJTJK) 3. doboz, 878–1921/22; Uo. 1922. augusztus 19. 886–1921/22. Uo. 1922. augusztus 23. 896–1921/22. Uo. 1922. augusztus 25. 897 és 898–1921/22. Uo. 1922. augusztus 25. 905–1921/22.

³² 1934 márciusára készültek el a szobrok, amelyeket a kari költségvetési keretből fizették, azonban a késlekedés oka, hogy azokat ünnepélyes keretek között szándékozták felavatni, illetve előtte ellenőrzésre volt szükség, amely során *Taiszer* János szobrászművész alkotását *Veress* Elemér és *Devich* Sándor tekintette meg, és a szemle során kifogástalannak tartották az alkotásokat. CSML FJTJK, 21. doboz, 1934. február, VI. rendes ülés, 915–1933/34. Uo. 1934. március 21, VII. rendes ülés, 945–1933/34.

³³ Magyarország, 1934. május 20. XLI. évf. 113. sz. 6. p. Budapesti Hírlap, 1934. május 20. LIV. évf. 113. sz. 19. p.

³⁴ Délmagyarország, 1934. május 25. X. évf. 113. sz. 3. p. Új Élet, 1922. szeptember 15. 2. sz. 15–16. pp. CSML FJTJK 22. doboz, 1934. május 22. 1225/1933–34.

³⁵ SZINYEI 1899, 796. p.

³⁶ Dunántúli Protestáns Lap, 1900. június 24. XI. évf. 25. sz. 400. p.

³⁷ ILLÉS 1929, 4–5. pp.

val is ellátták a művet, amelyhez felhasználták a *Tripartitum* összes korábbi variánsát, azonban a fordítás törzsbázisa az 1517. évi kiadás maradt.³⁸ A *Corpus Juris Hungarici* esetében a szövegkiadást és a fordítást Kolosváry és Óvári végezte az 1301-től 1656-ig terjedő időszakra. A fordítók összehasonlították minden egyes dekrétum addig ismert latin szövegét az eredeti gyanánt szolgáló szövegváltozattal, hogy ily módon kikerüljék a számtalan szöveghibát, amelytől a *Corpus Juris* addigi kiadásai hemzsegttek. Egysége-sítették és összehasonlították az 1301 és 1740 közötti jogszabályokat is; ezen munka jelentősége abban keresendő, hogy a középkori latin szövegek fordítása mellett a kutatási eredményeiket is kifejezésre juttatták. Mind a jogász, mind a történész szakma számára használhatóan és feldolgozhatóan alkották meg a jogi *Corpus* fordítását.³⁹ Mindezekon túl munkásságuk másik legnagyobb érdeme az erdélyi törvények gyűjteménye (*Approbaták, Compilaták, Articuli Novellares*), amelyek az 1540 és 1848 közötti időszakot ölelik fel három kötetben, szintén magyarázó szövegekkel ellátva.⁴⁰

Az életük fő műve mégis a *Corpus Statutorum*, amely a megyei és városi rendeleti jog összegyűjtése volt, ami egyben 25 évnyi kutatómunka eredménye. A művet a Magyar Tudományos Akadémia *Magyarországi jogtörténeti emlékek* címmel adta ki 1885 és 1904 között, összesen öt kötetben. A kutatómunka során bejárták Nagy-Magyarország számos vármegyéjét és városát (köztük Tolna vármegyét⁴¹ és Eger városát⁴² is), ebben a kutatásában már Kolosváry Bálint is részt vett. A statutárius jogalkotás sokszínűsége abban keresendő, hogy a magánjogtól kezdve a közigazgatáson át a büntetőjogig bezárólag szinte minden megtalálható benne.⁴³

A protestáns jogtudományban is maradandót alkotott Kolosváry, amely érthető, ugyanis az erdélyi egyházközség vezetésében évekig magas pozíciót töltött be, illetve rövid ideig a protestáns egyházjog professzora volt. A fentiekén túl, úttörő munkája közé tartozik *Az erdélyi evangéliumi református egyházkerület egyházjoga*,⁴⁴ amellyel kapcsolatban a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* Szász Károly részletes recenziót fogalmazott meg.⁴⁵ Szász a méltatása során kiemelte, hogy Dósa Elek,⁴⁶ a nagyhirű jogtudós szakkönyve óta ez az első reform jellegű, egyházjogi rendszerezésű mű. Kolosváry szakkönyve különösen jelentős a kutatott időszakban, ugyanis az erdélyi

³⁸ Megjelenéséről a *Budapesti Hírlap* is beszámolt: „A szöveget bevezetés előzi meg Werbőczy pályájának és a *Tripartitum* összes kiadásainak jellemzésével; a könyv végéhez pedig mini szótár van csatolva, amely a munkában található jogi műszók magyar fordításainak fejlődési menetét tünteti elő s végül az egészet részletes tárgymutató rekeszti be.” *Budapesti Hírlap*, 1894. július 14. XIV. évf. 193. sz. 3. p.

³⁹ Vasárnapi Újság, 1899. november 5. XLVI. évf. 44. sz. 758. p.

⁴⁰ ILLÉS 1929, 6–8. pp.

⁴¹ Tolna vármegye, 1899. július 16. IX. évf. 29. sz. 4. p.

⁴² Eger hetilap, 1881. július 28. XX. évf. 30. sz. 331. p.

⁴³ ILLÉS 1929, 8–10. pp.

⁴⁴ KOLOSVÁRY 1875.

⁴⁵ SZÁSZ 1877, 655–659. pp.

⁴⁶ Kolosváry egyházjogi könyvének előszavában saját maga szögezte le a Dósa munkájához fűződő szoros viszonyt: „feledhetetlen emlékü volt tanára” munkájának megjelenése óta eltelt tíz évben az egyházi viszonyok jelentősen megváltoztak, mely okból kifolyólag szükségesnek mutatkozott egy új összefoglaló monográfia megírása. Az általa idézett írók között egyaránt megtaláljuk Frank Ignácot, Wenzel Gusztávot, Récsi Emilt, Kelemen Imrét, Huszty Istvánt, Kovachich József Miklóst és Kovachich Márton Györgyöt is, ezenkívül gyakran idézi Révész Imrét és Jakab Eleket is. Mesterének munkásságát nem elfogultan követte, több alkalommal kiigazította és tovább fejlesztette a forráskritikai elemzéseket. NAGY 2017, 38. p.

evangélikus református egyházkerület⁴⁷ jogéletének akkori teljes átalakulása, ezáltal az egyházi és állami törvényeknek és határozatoknak a szétszórtsága egyaránt szükségessé tette azoknak összegyűjtését és rendszerezését, hogy azokat, elsősorban mind a lelkesek, mind az egyház világi tisztviselői és képviselői könnyen megszerezzhessék és megismerhessék. Bár elsődlegesen az erdélyi egyházkerület számára készült, de a magyarországi protestánsoknak is nagybecsű művévé vált.⁴⁸

A munka bevezetésből és négy részből áll. A bevezetés az alapfogalmak meghatározása után részletesen ismerteti az egyházjog kútfőit, megkülönböztetve ezen belül az országos és az egyházi törvényeket, ezeknek gyűjteményeit és keletkezésük rövid történetét. *Szász* álláspontja szerint a kútfők részletes történeti felvilágosítással kísért tárgyalását, azoknak nem csak azon általános jelentősége tette szükségessé, – mivel az egyházjog azokból meríti elveit és tételeit, – hanem különösen azon körülmény, hogy papjaik számára talán az egyházjog az egyetlen jogi munka, amelyet el is olvasnak.⁴⁹

Aki ismerte az állami és az egyházi erdélyi viszonyokat, – s annak különösen a nemzeti fejedelmek alatti történelmi fejlődését,⁵⁰ – tudta, hogy az egyházi és iskolai élet viszonyait inkább az országos törvények és a szokások, mint a tényleges egyházi törvények határozták meg. Ezen gyűjteményeknek a részletesebb megismertetése azért volt célszerű, mert *Dósa*⁵¹ korábban ezt nem tette meg, s nem lett volna szerencsés egyéb köz- és magánjogi munkák megismerésére utasítani a könyv olvasóit. Ez az ok vezette a szerzőt a kútfők terjedelmes tárgyalására, amit *Szász* a maga részéről – *Bozóky*val szemben⁵² – csak helyeselni tudott.⁵³

A munka első része három fejezetben ismerteti az erdélyi evangélikus református egyházkerület „alkotmányát.” Az első fejezet az erdélyi egyházkerület alkotó részeit (egyházmegyéket, püspöki vizsgálat alatt álló- és a moldva-román missziói egyházakat) tüntette fel: az anya- és leányegházakat, azok népességi számával együtt. A fejezetben

⁴⁷ A *Jogtudományi Közönyben* kritikaként fogalmazódott meg az unitáriusok és erdélyi lutheránusok egyházjogának a hiánya. Annak elkészítése által a szakközönséget még nagyobb hálára kötelezte volna, mert az unitáriusok egyházjogát, amelyből nyomtatásban eddig nem jelent meg semmi, neki bizonyosan bő alkalma van megismerni; a szászok egyházjogának magyar nyelven való fejtegetése pedig éppen az ő művének, – amely csupán Erdélyre szorítkozik –, nagyobb teljességet kölcsönzött volna, mert igen alkalmas egyházjogi intézményei összehasonlítására és tudományos feldolgozására. BOZÓKY 1877, 3. p.

⁴⁸ SZÁSZ 1877, 655. p.

⁴⁹ Uo. 1877, 655. p.

⁵⁰ KOLOSVÁRY 1875, 115–118. pp.

⁵¹ *Dósa* Elek *Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jogtana* című munkája azon mű, amely az akadémiai székfoglalóját is képezte. A mű bevezetésen kívül, az egyházi közjogtant és az egyházi magánjogtant foglalta magában. Egyházi közjogtanának a tárgyai az egyház s tagjai közti viszonyok, mint az egyházi törvényhozó, ítélő, felvigyázó, kormányzó és büntető hatalom körét ölelték fel. Továbbá az egyháznak más egyházakhoz fűződő és az egyház és az állam jogviszonyaival foglalkozott. Az egyházi magánjogtan szől az egyház tagjairól, az egyházi testületekről, egyházi egyénekről, a világi hivatalnokokról; továbbá az egyházi vagyonokról s azokra vonatkozó jogokról, és az egyházi perlekedés módjáról. A függelékben vannak a tanárok választási és letéti módja; *mandatum visitatorium*, *formata*, papi eskü és papi kibocsátás formai követelményei. Sárospataki Füzetek 7. 1863, 286. p. DÓSA 1863, 219. p. FEKETE 1975, 59. p.

⁵² A *Jogtudományi Közöny* hasábján – *Bozóky* Alajos a kritikájában kifejtette, hogy a szerző – a jogi kútfők fejtegetésénél az országos törvények fejezete alatt úgy az országgyűlés alkatelemeiről, mint a törvények alkotásmódjáról s a törvénygyűjteményekről csak közjogi munkába illő részletességgel szól, valamint sok olyan művet is részletezett, amelyet elhagyhatott volna. BOZÓKY 1877, 3. p.

⁵³ SZÁSZ 1877, 656. p.

számos történeti felvilágosító jegyzet foglalkozik a különböző egyházmegyékkel, a püspöki egyházak keletkezésével és ezek célba vett inkorporációjára nézve egészen a könyv megalkotásának az időszakáig.⁵⁴

A második fejezet az egyházkerület korabeli alkotmányos szervezetét elemezte,⁵⁵ ismertette azokat az alaptörvényeket, amelyek az egyházi élet jogi rendezésének alapját képezték. Különös hangsúlyt fektetett ezek közül a *Diploma Leopoldinum*ra, amelyet a kútfők között (nagyobb részben Szász Károly „*Sylloge tractatum*”⁵⁶ műve nyomán), előzményeivel, keletkezési történetével együtt magyar jogi műben ily terjedelemben korábban még senki sem tárgyalt.⁵⁷

Az alaptörvények tárgyalagos ismertetését követi az állam és egyház közötti viszony meghatározása, előbb általánosságban, azután kiemelten Erdélyre tekintettel, illetőleg külön figyelemmel volt a Magyar Királyság helyzetére. A mű ezen része megkülönböztetően fontos, mert feltünteti röviden mindazon viszontagságokat és jogellenes cselekményeket, támadásokat, amelyekkel az erdélyi protestáns egyházakat sújtották 1691-ben. Mindennek az alapját a szerzőnek a saját levéltári kutatási szolgáltatatták. A fentieket követi az egyházak közötti jogviszony ismertetése a hazai jogszabályok alapján, és itt is feltüntetésre kerültek mindazon sérelmek, amelyek ezen időszak alatt érték a felekezetet. Ezután a magyar evangélikus református egyházkerületek közötti viszonyt fejtette ki, egészen az 1873. évi konventi kísérletig, amelynek szervezeti tervét is közölte a szerző.⁵⁸

A harmadik fejezet negyedik alcíme alatt az egyházkerületi főhatalom meghatározását és az e főhatalom gyakorlására hivatott egyházkerületi közgyűlés alkotó elemeit és hatáskörét ismertette, tekintettel az egyházi törvényhozásra, a bíraskodásra, a végrehajtásra és az ezek gyakorlása módjára, valamint orgánumait meghatározó alkotmányos szabványokra. E fejezetnek az elején jegyzetes formában⁵⁹ vázolta fel Kolosváry az egyházi alkotmány alakulásának történetét, mindezt hiteles levéltári adatok nyomán, s bemutatta a régi főttestületeknek, az egyházi főtanácsnak és a közzsínatnak régi hatáskörét is. Ugyanezen fejezetben külön címek alatt ismertette az egyházkerületben levő egyházmegyék (*tractus*), az egyházmegyéket alkotó egyházközségek (eklézsiák) és a tanintézetek szervezetét, kiemelve mindazon alapelveket, amelyekre a szervezést alapították. Az egyházmegyei, községi és tanodai testületet alkotó elemek és azok hatáskörének meghatározása kapcsán elemezte autonómiájukat és az egyházkerületi központi főhatalomhoz és ennek orgánumaihoz való viszonyukat. A tanintézetek szervezetének bemutatásánál – a levéltári adatok alapján – különös gondot fordított arra, hogy mindazokat a mozzanatokat feltüntesse, amelyek a népiskolák és a tanítóképezdék célszerű berendezésére történtek a közzsínat és egyházi főtanács részéről, az 1868. évi népoktatási törvény megalkotásáig. Feltüntette egyúttal az egyházkerület álláspontját is, amelyet felekezeti népiskoláira nézve az állammal szemben elfoglalt. A közép és főtanodák szervezetét az 1861. évi és 1864. évi szervezések alapján ismertette, azok jogállásának és autonóm jogköreinek törvényekre alapított feltüntetésével.⁶⁰

⁵⁴ SZÁSZ 1877, 656. p.

⁵⁵ KOLOSVÁRY 1875, 96–108. pp.

⁵⁶ SZÁSZ 1833.

⁵⁷ SZÁSZ 1877, 656. p.

⁵⁸ Uo. 1877, 656–657. pp.

⁵⁹ KOLOSVÁRY 1875, 216–220. pp.

⁶⁰ SZÁSZ 1877, 657. p.

A munka második része az egyházkerület kormányzatáról szól. A kormányzatra vonatkozó áttekintést követően külön-külön címek alatt az egyházközségek, az egyházmegegyék és az egyházkerület központi kormányzatát tárgyalta. Itt az egyházi alkotmányos szervezetben meghatározott hatáskörben működő szerveknek (egyházi testületeknek, egyházi hivatalnokoknak, világiaknak és szorosabb értelemben egyháziaknak) kötelességszerű tevékenységét elemezte az egyházi kánonok és a később keletkezett közssinati és egyházfőtanácsai határozatok alapján. *Dósa* e tekintetben semmi egyebet nem tett, mint a Geleji-féle kánonok⁶¹ szabad fordítását fejezetről fejezetre közölte. *Kolosváry* ezzel szemben feltérképezte a kánonok mellett a zsinati és az egyházfőtanácsai jegyzőkönyvekben foglalt határozatokat, a főkormányszéki rendeleteket és a régi és újabb országos törvényeket.⁶² A II. fejezet a tanodák kormányzatát és a III. fejezet az egyház igazságügyi kormányzatát foglalta magában.⁶³

A munka harmadik része az egyházi vagyont tárgyalja, megkülönböztetve az egyházi ingóságokat a „fekvőségektől”; az előbbieik között a legújabb egyháztörvények szerint ismertette a különböző alapokat, egyházkerületi házi pénztárt, egyházkerületi s megyei özvegy, árvái gyámintézeteket, mag- és takaréktárakat és a tanodai javakat. Külön fejezetek tárgyalják az egyházi vagyonszerzést, valamint a vagyonkezelést és az azok felett való intézkedést, valamint az egyházi javak tulajdon jogának elemzését, mint országos, mint egyházi törvények szerint.⁶⁴

A mű negyedik része a házassági jogot tárgyalta: az eljegyzés, a házasság kellékei és akadályai, a házasság jogi hatálya, a házasság megszűnése és felbontása témakörökben, s végül a házassági ügyek törvénykezési tárgyalása ponttal zárta a szakkönyvét.⁶⁵

Kolosváry az egyházjog egész körét felölelte s jelesen az erdélyi, sőt általában a magyar református egyházjog körében a tudomány magas színvonalán állva, kimerítő és valóban kiemelkedő művet alkotott. Kritikaként fogalmazódott meg, hogy a negyedik rész, amely a házassági jogról szól, kissé terjedelmesebb s részletesebb lehetett volna. Ez az a rész, amely a gyakorló lelkész számára is a legtöbb nehézséget jelentette, továbbá itt nyílt volna lehetőség a téma elméleti kifejtésére. Sajnálatosnak ítélte meg a kritikus, hogy ez a rész nincs arányban a könyv más fejezeteivel.⁶⁶

A munkának a legértékesebb része a szerző saját levéltári kutatásain és további összegyűjtött adatokon nyugvó információi. *Bozóky* álláspontja szerint, „Mindezek után bátran kimondhatjuk egyéni véleményünket, hogy az előttünk fekvő mű inkább az egyházi joganyagának egybeállítása – s mint ilyen kétségtelenül becses adalék –, mint rendszeres munka, mivé csak az egybehordott anyagnak tudományos földolgozása folytán válnék.”⁶⁷

⁶¹ *Geleji Katona* István: református püspök és esperes 1633-tól. A szatmárnémeti nemzeti zsinat (1646) megbízásából készítette a róla nevezett Geleji-kánonokat, amelyek a tiszántúli és erdélyi, majd a dunamelléki reformátusoknál állandóan érvényben voltak egészen a debreceni zsinatig (1881). *A Pallas nagy lexikona*, VII. 1894, 884–885. pp. BOZÓKY 1877, 4. p.

⁶² A kánonok esetében *Bozóky* kritikaként fogalmazta meg, hogy *Kolosváry* kizárólag leközli e hittételeket, azonban megjegyzéseket, kritikai álláspontokat nem fűz hozzá. Így ezen a ponton a két recenzió álláspontja, ha nem is mond ellent egymásnak, de nézeteltérés merül fel. BOZÓKY 1877, 3. p.

⁶³ SZÁSZ 1877, 658. p.

⁶⁴ Uo. 658. p.

⁶⁵ Uo. 658. p.

⁶⁶ Uo. 658–659. pp. BOZÓKY 1877, 5. p.

⁶⁷ BOZÓKY 1877, 5. p.

Szintén protestáns egyházi jogi szempontból vizsgálta meg Kolosváry a protestáns papnevelésnek a kérdését a *Helyzet-változások a vallásszabadság és felekezeti különbség tekintetéből*⁶⁸ című felszólalásában – amely később külön füzetben is megjelent – az Erdélyi Református Egyházkerület papi értekezletén, amelyet Marosvásárhelyen olvastott fel 1894. október 1-én.

A bevezetésében kimutatta, hogy a protestantizmus lényegére való hivatkozással az egyházpolitikai reformok ellen éppen a protestáns egyháznak érdemleges kifogása nem lehet és hogy e reformok, ha meg is rázzák az egyházközösséget, de végeredményükben a javunkat fogják szolgálni. Az előadás fő részében arra mutatott rá, hogy mik azok a teendők, amelyeket a helyzet-változások követelnek meg. Hiszen az „[...] egykoron az élő hit fundamentumára fektetett és a véráldozatokkal fölszentelt régi épületnek: ami külsőleg látható egyházunknak az önkéntes vagyoni áldozattételekben és a rendületlen hű ragaszkodásban nyilvánuló kohezív ereje lazulni kezdett. Az összetartó kapcsok tárgulnak. Falain a repedés jelei tünedeznek föl. Mintha csak lopva növekvő gombák végeznék romboló munkájukat rajta.” Erre válaszul a jövő fennmaradást biztosító feltételeket a szerző szerint egyfelől önmagunkban, másfelől az államban kell keresni.⁶⁹

Első tézise szerint az egyházukban elsősorban az eddiginél is nagyobb gond fordítandó a papnevelésre és annak előkészítésre azzal, hogy magasabb tudományos képzettséget és jobb társadalmi neveltséget adnak a papjainknak: „Utat kell nyitnunk arra, hogy a pap ne csak a teológiai tudományokban ékeskedjék, hanem a tanulási idejéhez mértén és hajlamaihoz képest a természeti, történelmi, bölcséleti és politikai tudományokban is legalább annyi ismeretre tehessen szert, hogy az ún. domidoktusokkal, tudakosokkal és kontárokkal szemben a szellemi harcot győzedelmesen megvívhassa. Alkalmat kell nyújtaniunk a társadalmi élet legkülönbözőbb rétegeivel és a tudományos körökkel való érintkezésre, hogy értelmi látókörüket szélesbíthessék; megfigyelő és ítélő tehetségüket fejleszthessék.” Ezért nem lehetett cél a papok középkori zárdaszerű nevelése, avagy félreeső helyekre szorítása, hanem észszerűleg és bizonyos határig bele kell őket bocsátani a világba, hogy az életet erényeivel és bűneivel idejében megismerjék, és az emberekkel való bánásmódra kellő modort sajátítsanak el. A jó papnevelés azonban csak a vázat adja, ez anyagba életet csak a hivatottság és a buzgólkodás lelke önthet: „A szünetelést nem tűrő öntudatos tevékenység a célok magasságából és a feladatok mélyrehatásából kell, hogy megszakadás nélkül mozgó erő merítsen.”⁷⁰

Második tézisként fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a lelkész kar munkáját támogatnia kell a világi elemnek, beleértve a papságot is. Álláspontja szerint szükség van a társadalmi és egyesületi közreműködésre is. De a szerző „[...] a vallás-erkölcsi irányú, tudományos, avagy népies felolvasásokat tartó, az ilyen nyomtatványokat kiadó és terjesztő társulatokat kivéve,” nem rajongott az akkori idők divatját tevő és az egyház keretén kívül álló egyéb újfajta egyesületek alkotásáért. Megítélése szerint, „[...] ha ugyanaz a céljuk, ami az egyházzal, akkor csak az erőket osztják meg, ha pedig nem, akkor meg »idegen éket« ütvén az egyház testébe, szakadást idéznek elő”. Ennélfogva

⁶⁸ KOLOSVÁRY 1894, 3–27. pp.

⁶⁹ Uo. 13. p.

⁷⁰ Uo. 16–18. pp.

kívánja az 1848: XX. tc. 3. §. életbeléptetését,⁷¹ illetőleg rámutatott arra, hogy ezen az alapon kell állniuk az állammal szemben, mert éppen református egyházuk képezi a magyarság egyik támasztóoszlopát.⁷²

Harmadik álláspontként kifejtette, hogy „[...] támogatást kell az államtól kérnünk, de nem eltartást; hogy így lehetővé tétessék a lelkeszi állások jobb javadalmazása s a jobb javadalmazás mellett kiválóbb tehetségűeknek is e pályára való lépése.” Országos közvetítés mellett a papi kepéknek⁷³ és az összes ilyenmű tartozásoknak a megváltása lehetne a felekezetenélküliség ellen az egyedüli gyógyszer. Ezt a szerző oly módon képzei, hogy „[...] a rendszeresen kamatozó és az autonóm egyház kezelése alá kerülő váltásigőke 80–100 évre beosztandó törlesztési hányadának legalább kétharmada jövőre is a hívek vállain maradván és az adóval kapcsolatosan az állam közlegeitől fölszedve, az egyharmad rész az állam költségvetésében nyerné szükséges fedezetét.”⁷⁴

Egy tudományegyetem történetéről az éves almanachok jelentős információkkal szolgálnak, amelyek a tanévnyitó és a záró rektori és dékáni felszólalásokat is tartalmazták, így ezek felhasználásával értékes információkat nyerhetünk a professzorok és az egyetem életének a megismeréséhez.

Kolosváry Sándor esetében két felszólalást emelnék ki. Az első az 1888. szeptember 16-án elhangzott rektori székfoglalója *Régi hangok, új irány. Értekezés a magyar magánjogélet 1848-tól kezdődő legújabb átalakulásáról* címmel. A professzor a rektori székfoglalójában általában a saját kutatási témájának vagy annak egy szelete bemutatására szorítkozik, miközben igyekszik azt a hallgatók számára érthető módon implementálni. Ezen okból, Kolosváry előadásában elsőként az úrbériség kérdését tárgyalta, amelyet összekapcsolt az éves állami-, illetve személyi jövedelmekkel; ebből tért át a másodikként kifejtendő kérdésre, amely az ösiségről szólt. Mindkettőnek az eltörlését a magyar jog romlásának tartotta. Mindezek mellett a rektor is elismerte, hogy ezek a jogintézmények jelentős pereket generáltak a vérrokonok között. Beszédének harmadik felvonásában a magánjogi kodifikáció kérdését boncolgatta, amely esetében kifejtette, hogy a jövőbeni törvénykönyv szabályozásának a kereteiből a családjog és házasság ki fog maradni, mert az egyház magának követeli azt. Ez egy olyan államban nem gond, ahol egy bevett vallás van, de hazánkban hét felekezet egyházi szabályai voltak életben, ráadásul ezek közül több ellent mondott egymásnak. Mindezzel a vegyes házasságok problematikáját vetette fel, amelyet példával támasztott alá. A fenti három kérdést a nemzetköziesedés vezérfonalára húzta fel és zárta le, ugyanis mindezzel ki akarta zárni az „idegen” behatást a magyar családi viszonyokba.⁷⁵ Azt azonban elismerte, hogy a kereskedelmi-váltójog egyes elemei

⁷¹ „3. § Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztetesnek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a minisztérium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.” *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek.* Budapest, 1896, 243. p.

⁷² KOLOSVÁRY 1894, 21–22. pp.

⁷³ A birtok alapján, de már kizárólag személyhez kötötten meghatározott papi javadalom az erdélyi egyházakban a kepe. Szintén kepének neveztetik a papoknak és iskolamestereknek a hallgatóik által terményekben fizetett állandó jövedelmet. BEÖTHY – EÖTVÖS 1889, 351. p.

⁷⁴ Protestáns Szemle, VI. évf. I.–IX. füzet, 1894, 567–658. pp. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1894. november 29. 37. évf. 48. sz. 765. p. KOLOSVÁRY 1894, 24–25. pp.

⁷⁵ „Csak olyan polgári törvénykönyvet tartott helyesnek, amely „magyar állami és individuális nemzeti létérdekeinket kielégíti”. Egyenesen veszedelmesnek tartotta a nemzetre nézve azt az irányt, amely jelszavak

megkövetelik a nemzetközi forgalmat és ráhatást, de ezen kívül semmi más jogterület nem lehet külföldi hatás alatt.⁷⁶

Több mint 20 év múlva, az egyetem évfordulóján: 1909. május 29-én a jog- és alamtudományi dékáni tisztségében hangzott el a *Visszaemlékezések*⁷⁷ című felszólalása, amely feltehetőleg utolsó hivatalos szónoklata volt, – amire utalt is a beszéde végén – ugyanis egy év múlva nyugdíjba vonult.

Felszólalását, mint ahogy a cím is sugallja történelmi visszaemlékezéssel kezdte, amely érthető, hiszen évfordulót ünnepeltek – mint kiemelte „[...] férfikoromnak kezdetén pedig részembe jutott a szerencse, hogy az új Erdély részi egyetem legelső munkásainak sorába állítva, agg korom bekövetkezéséig élő krónikása lehessen olyan, a mai nemzedék előtt ismeretlen mozzanatoknak, melyeknek tán nem szabad a múlandóság és feledékenység homályában maradniuk.”⁷⁸

A memorandum fő tárgyalási részét a szabadságharcot követő neoabszolutista törekvésekkel kezdi, – álláspontom szerint a korszak politikai álláspontjához képest erős hangnemben. A történelmi bemutatójában az 1861. évi revideálást, illetve a kolozsvári királyi jogakadémia azt követő helyreállítását is megemlítette. A tantárgyak ismertetésénél külön kiemelte, hogy „[...] a magyar jogot Werbőczy Hármaskönyve nélkül tudni nem lehet. A Deutsche Reichs und Rechtsgeschichte tárgyat pedig magyar tankönyv hiányában úgy kezelték, hogy amikor az arra felfogadott egyik zsidó hallgatója kellő mennyiségű anyagot számára le nem fordított, földabroszt mutogatott azzal a megokolással, hogy jogtörténetet politika történet nélkül, ezt pedig földrajz nélkül tanítani nem lehet.”⁷⁹

A Kiegyezést követően Erdély nagyjai, élükön gróf Mikó Imrével, a Keményekkel, a Telekiekkel, a Bethlenekkel, a magas hivatalos állásokra elszólintott jeles tanárokkal és a törvényhozásban állásukat elfoglalt összes erdélyi képviselővel példálózott, akiknek a gondolatai már akkor a „tudományok univerzumát felölelő második egyetem” fölállításának eszméje körül forogtak.⁸⁰ A reálunió megvalósulása után a közfelfogás természetesen Kolozsvárt állította első helyre. Ennek kifejtését követően a második egyetem alapítási körülményeit vázolta fel, külön figyelemmel a szakminiszterváltások okozta elhúzódasokra.⁸¹

Megemlékezésében meghatottan számolt be azon eseményről, amelynek ő maga is részese volt, kifejtette érzéseit és professzor társai aggodalmait az előttük álló feladatok előtt: „Mintha ma történnék, úgy áll előttem az a fölemelő pillanat, amidőn 29-en ifjabbak és öregebbek életkorra, mily meghatottsággal álltunk sorba, 1872. okt. 19-én a liceum másod emeleti hátsó szárnyában volt díszteremben, hogy esküt tegyünk elhívatásunk betöltésére. Úgy jön, mintha ma is látnám az arcokat. A hány, annyi kifejezés; de mégis bizonyos szellemi harmóniában és egységben összeolvadó. Az összhangzás alap-

után indulva meggyőződése szerint az évezredes magyar nemzeti jellegnek veszélyeztetésével hódol a külföldi kódexeknek.” ILLÉS 1929, 13. p. KOLOSVÁRY 1888, 67–97. pp.

⁷⁶ KOLOSVÁRY 1888, 97. p.

⁷⁷ KOLOSVÁRY 1909, 7–34. pp. ILLÉS 1929, 14. p.

⁷⁸ KOLOSVÁRY 1909, 10. p.

⁷⁹ Uo. 15. p.

⁸⁰ Uo. 17. p.

⁸¹ Uo. 18–21. pp.

vonalaait, nem annyira az állásnyerés sablonos öröm-érzete, mint inkább az aggodalom és töprengés adta meg. A föladatot tekintve, hogy az új intézetnek tudunk-e olyan szellemi alapkövet vetni, melyre az utánunk jövő nemzedékek is tovább építhessenek? A tudományos működésnek és a minden szakban fejlesztő haladásnak tudunk-e oly irányt jelölni, hogy abból se bábeli zavar ne támadjon, se pedig azt, társadalmi forradalmak és kétes értékű bölcséleti evolúciók föltre ne fordíthassák? Tanulva, vizsgálva és tanítva képesek leszünk-e az egymást váltó ifjú generációk lelkében tudásvágyat ébreszteni, jellemszilárdságot alapozni[...]”⁸²

Beszéde végén megemlékezett a kultuszminiszterekről és az egyetem hallgatóiról, utóbbiak létszámát és diverzitását is figyelembe vette, amelynek egyik eleme a jogáshallgatók túlsúlya, amelyet ő sem tartott üdvözlendőnek, de kifejtette annak politikai- és társadalmi okát.⁸³

Illés József megállapítása szerint: „A jogtörténésznek jó diplomatikusnak, sőt paleográfusnak is kell lennie, amellet, hogy a középkori latin jogi nyelvünk felett is uralkodnia kell. És mindenekfelett nagy szeretettel kell fordulni az elmúlt évek igen sokak előtt már érdektelen jogi régiségei felé.” Kolosváry Sándor mindezeket kiválóan bírta, és vonzódott a magyar jog múltja felé. Ezek támasztják alá Kolosváry jogtörténet iránti vonzódását és szakértelmét: a jogtörténeti források kutatását, mint a *Tripartitum*, valamint a *Corpus Juris Hungarici* és a helyhatósági statútumok összegyűjtését, fordítását és rendszerezését.⁸⁴

IV. Fontosabb művei

Tervezet az erdélyi evangéliumi református egyházi törvénykezésről. Kolozsvár, 1873.

Az erdélyi evangéliumi református egyházkerület egyházjoga. Kolozsvár, 1876.

Emlékirat – Az erdélyi református egyházkerület közjogi állásának és az államhoz való viszonyának, valamint a többi magyar református egyházkerületek alkotmányos szervezetétől való különbségének feltüntetése. Kolozsvár, 1881.

Az erdélyi református egyházkerület törvényei, az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyház egyetemes zsinata által hozott és ő felsége által megerősített egyházi törvényekhez alkalmazva, az egyházi törvények 9. §-a értelmében. Egyházfő-hatósági megbízás folytán bizottságilag készített tervezet. Kolozsvár, 1884–1885.

Monumenta Hungariae juridico-historica. Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye, I–VIII. kötet. Budapest, 1885–1890 (–1904).

Régi hangok, új irány. Értekezés a magyar magánjogélet 1848-tól kezdődő legújabb átalakulásáról, rektori székfoglaló. In: Fasciculus II. Beszéd, amelyek a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem MDCCCLXXXVIII–LXXXIX. tanévi rektora és tanácsának megnyitása alkalmából 1888. szeptember 16-án tartottak. Kolozsvár, 1888. 67–99. pp.

⁸² Uo. 20–21. pp.

⁸³ Uo. 22–28. pp.

⁸⁴ ILLÉS 1929, 6. p.

A magyar protestáns egyház egyháztörvénykezési szervezete, a magyar ref. egyetemes konvent nagybizottságának megbízásából készített törvényjavaslat, indokolással, az egyházi törvények leendő zsinati revíziója céljából. Kézirat. Debrecen, 1891.

Az Erdéllyel való Unió kérdéséhez. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1891.

A kolozsvári református egyház egy évi élete. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1892.

Helyzet-változások a vallásszabadság és felekezetiélküliség tekintetéből. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1894.

Az erdélyi Approbata és Compilatae Constitutiones törvénykönyvek jegyzetekkel ellátott sajtó alá rendezése. Millenáris kiadás. Budapest, 1896.

Az erdélyi Articuli novellares et provisionales magyar nyelvre fordítása. Millenáris kiadás. Budapest, 1896.

Werbőczy István hármaskönyve. Az eredetinek 1517-iki első kiadása után fordították, bevezetésekkel és utalásokkal ellátták dr. Kolozsvári Sándor és dr. Óvári Kelemen, Magyarázó jegyzetekkel kíséri dr. MÁRKUS DEZSŐ, 1897.

Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás, dr. Csiky Kálmán, dr. Kolozsvári Sándor, Nagy Gyula, dr. Óvári Kelemen és Tóth Lőrinc közreműködésével szerkeszti dr. MÁRKUS DEZSŐ, 20 kötet, Franklin-Társulat. Budapest, 1896–1901.

Visszaemlékezések. In: Fasciculus II. Beszéd, amelyek a Kolozsvári M. K. Ferenc József Tudományegyetem alapítása XXXVII. évfordulójának ünnepén 1909. május hó 29-én tartattak és a négy tudománykar jelentései a kitűzött pályakérdésekre benyújtott pályamunkákról, valamint az új pályatételekről. Kolozsvár. 1909. 7–34. pp.

IV. Irodalomjegyzék

A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története és statisztikája. [Egybeállította: MÁRKI SÁNDOR – PISZTÓRY MÓR.] Az egyetem ezredéves országos kiállítása alkalmából kiadva. Kolozsvár, 1896.

ÁMÁN ILDIKÓ: „Non procul ex proprio stipite poma cadunt”, avagy a „két Kolozsvár” élete az egyetemtörténet tükrében. Gerundium. MMXVIII. IX. évfolyam, 2. szám. 23–41. pp.

BEÖTHY ZSIGMOND – EÖTVÖS KÁROLY: *Az egyházi közigazgatás kézikönyve I.* Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése. Budapest, 1889.

BOZÓKY ALAJOS: *Jogirodalom: Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga.* In: Jogtudományi Közlöny. 1877. január 5. XII. évfolyam, 1. szám. 3–5. pp.

DÓSA ELEK: *Az erdélyi evangélico-reformátusok egyházi jogtana.* Osterlamm Károly Kiadója. Pest, 1863.

FEKETE GÉZÁNÉ (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Budapest, 1975.

GAAL GYÖRGY: *Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdaságtig.* Erdélyi Tudományos Füzetek 214. Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1993.

GAAL GYÖRGY: *Egyetem a Farkas utcában: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai.* Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Scientia Kiadó. Kolozsvár, 2012.

GAZDA ISTVÁN: *Százhuszonöt éve nyílt meg a Kolozsvári Egyetem.* Magyar Tudománytörténeti Intézet. 1997.

ILLÉS JÓZSEF: *Kolozsvári Sándor I. tag emlékezete.* MTA. Budapest, 1929.

- KOKOLY ZSOLT: *A kolozsvári (magyar) jogászképzés rövid története és perspektívái*. In: GARACZI IMRE – SZILÁGYI ISTVÁN (szerk.): *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében*. Veszprém, 2010. 333–346. pp.
- MARISKA ZOLTÁN: *Tanszabadság és felekezeti hovatartozás I. Korunk*. 2008. III. évfolyam, 4. szám. 88–93. pp.
- MÁRKI SÁNDOR: *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó R.T. Szeged, 1922.
- NAGY PÉTER: *Erdélyi református egyházjog és a realisztikus történeti-jogi iskola*. Jogtörténeti Szemle. 2017. 4. évfolyam. 35–39. pp.
- SZÁSZ KÁROLY: *Könyvismertetés*. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 1877. május 27. 20. évfolyam, 21. szám. 655–659. pp.
- SZÁSZ KÁROLY: *Sylloge tractatum aliorumque actorum publicorum historiam et argumenta b. Diplomatis Leopoldini, resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium*. In commissione Apud J. Tilsch et Filium Bibliopolas. Kolozsvár, 1833.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése. Budapest, 1893.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. VI. kötet. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala. Budapest, 1899.
- TÓTH VILMOS – ZSIGMOND JÁNOS: *A Farkasréti temető 2003-ban III. rész*. Budapesti Negyed 42. XI. évfolyam, 4. szám. 2003. tél. 467–703. pp.